

Chráněná krajinná oblast Jizerské hory – 50 let

Jiří Hušek

Letošní rok je ve znamení „osmičkových“ výročí, která vesměs připomínají události s mimořádným významem pro život české společnosti. Rok 1968 je tak spojen s okupací vojsky Varšavské smlouvy a jen málokdo si jej spojí s jinou, velmi významnou

skutečností. První leden 1968 je totiž dnem, kdy vešla v účinnost Vyhláška Ministerstva kultury a informací (č. 13853/67), kterou byla vyhlášena chráněná krajinná oblast Jizerské hory. V letošním roce si proto tuto událost připomínáme již po padesáté.

Horní tok Jizery. Foto Archiv AOPK ČR

Jizerské hory jsou jedním z nejstarších velkoplošných chráněných území v ČR. Delší historie se chlubí jen naše nejstarší CHKO Český ráj (1955, od roku 2015 spravovaná společně právě s Jizerskými horami Regionálním pracovištěm AOPK ČR Liberecko), dále pak CHKO Moravský kras (1956) a od roku 1963 i CHKO Šumava a Krkonošský národní park. Jizerské hory jsou ostatně jednou z prvních přírodních a kulturních krajín v Česku, o jejichž systematické ochraně se uvažovalo. První návrh na vyhlášení Národního parku krkonošského, který kromě Krkonoš a Rýchor měl zaujmout převážnou část Jizerských hor, pochází z roku 1922. Jeho autorem byl zakladatel české geobotaniky, profesor František Schustler. Po předčasném úmrtí profesora Schustlera (1925) nebyla myšlenka národního parku dále rozvíjena. Nakrátko se objevila krátce po válce, v roce 1946, ale po takzvaném Vítězném únoru opět zapadla. Naplnění došla až v roce 1963 vyhlášením Krkonošského národního parku. Jizerská část se dočkala o pět let později, byť v nižší kategorii ochrany jako CHKO. Podle výnosu byla vyhlášena „k ochraně dochovaného přírodního prostředí a kulturní krajiny s typickým rázem a lidovou architekturou“. Dnes již není potřebné podrobně popisovat Jizerské hory a jejich hodnoty. Rozhodně však stojí zato ohlédnout se za klíčovými fenomény, souvisejícími s ochranou přírody a krajiny, jejich hospodářským využíváním, ohrožením a trendy v perspektivě uplynulých padesáti let.

Voda

Jizerské hory bývají nazývány „nočníkem Evropy“ – roční úhrny srážek na náhorní plošině dosahují 1400–1700 mm (s maximem 2201 mm v roce 1926 na Jizerce), hory drží stále stře-doevropský rekord v úhrnu srážek spadlých během čtyřiařidvaceti hodin (červenec 1897, Nová louka). Ve dvou desetiletích, která následovala po „stoleté“ povodni právě v roce 1897, vyrostla v Jizerských horách řada přehrad, které jsou dnes vnímány jako přirozená součást zdejší krajiny. Z osmdesátých let minulého století, už za existence CHKO, ale bez reálného vlivu ochrany přírody, pochází největší vodní dílo Josefův Důl, které je hlavním zdrojem pitné vody pro Liberecko. Vodní režim náhorní plošiny byl dramaticky narušen lesním hospodařením v dávnější (odvodňování rašelinišť) i méně vzdálené minulosti (exploatační těžba dříví při imisních a hmyzích kalamitách). Zejmé-

na v poslední době je ochrana přírody a krajiny konfrontována se silnými veřejnými zájmy na zajištění dostatku pitné vody a ochraně před povodněmi. Periodicky se objevují dávno odložené záměry na výstavbu nových nádrží, pokaždé však s odůvodněním upraveným dle aktuálních společenských priorit – energetika včetně přečerpávacích elektráren, rekreace, pitná voda, tlumení povodňových vln, nadlepšování průtoků v suchých obdobích... Ochrana proti povodním je zpravidla nadále projektována jako tvrdá technická opatření, spočívající ve zkapacitňování a opevňování koryt toků, výstavbě retenčních a konsolidačních přehrázek a nově také suchých polderů na úpatí hor. Jako alternativu tak AOPK ČR nabízí a aktivně podporuje přírodě blízká opatření k nápravě vodního režimu – revitalizace toků a celých pramenných oblastí, migrační zprůchodňování, odstraňování odvodňovacích systémů v rašeliníštích nebo například zřizování drobných vodních nádrží a tůň.

Les

Celkem 74 % z rozlohy CHKO tvoří lesní ekosystémy, z nichž většina byla člověkem přeměněna v hospodářský les s převahou umělých smrkových monokultur, extrémně citlivých vůči škodlivým vlivům klimatickým i biotickým. Základním faktorem, který se stal bezprostřední příčinou fatálního poškození lesů, bylo extrémní znečištění ovzduší, které se projevovalo již od konce

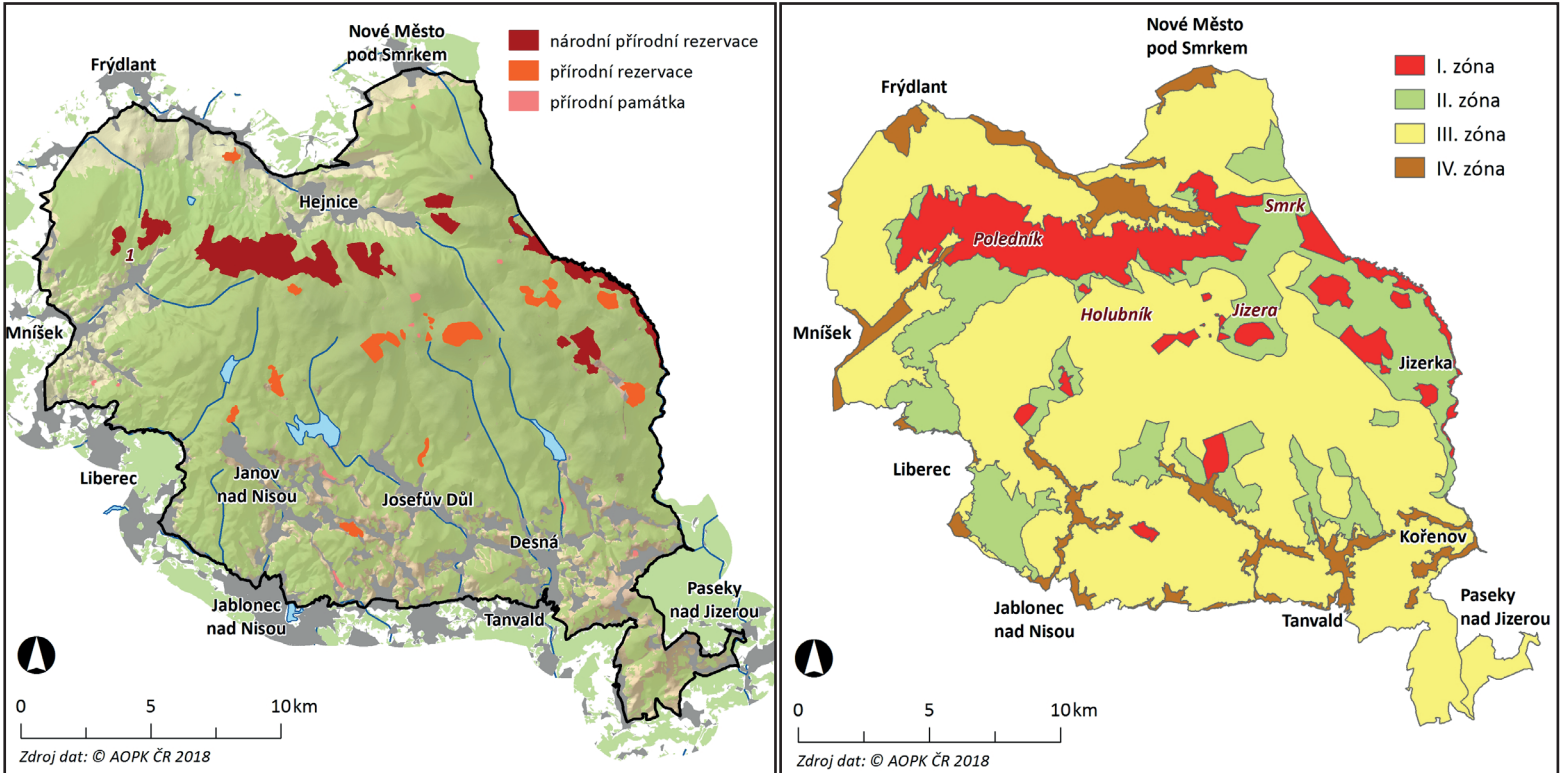
šedesátých let a maximum mělo na sklonku let osmdesátých. Původcem znečištění byly uhelné elektrárny v blízkém severozápadním podhůří na území Polska a tehdejší NDR. Imisní chřadnutí lesů velice urychlilo rozvoj hmyzích škůdců (obaleč modřínový, ploskohřbetka, kůrovci) a je třeba říci, že zásadně negativně se projevíly exploatační těžby, které byly základní pracovní metodou tehdejšího kořistného lesního hospodaření. Jizerské hory, společně s Krušnými horami, se staly synonymem ekologické katastrofy. Na rozdíl od Krušných hor se však v Jizerkách i ve zdánlivě bezvýchodné situaci pozitivně projevila existence CHKO (zvláště pak po roce 1989), a to nejen v ochrannářské regulaci lesníků, ale i v jejich motivaci k aktivní podpoře přírodě blízkého hospodaření. Náhorní plošina je dnes zalesněna a lesní ekosystémy mají dobrou perspektivu, přes všechny problémy související s chřadnutím porostů náhradních dřevin, malým podílem melioračních a zpevňujících dřevin nebo nedostatkem živin v degradovaných lesních půdách. Jizerskohorské lesy jsou ovšem také smíšené lesy na severních úbočích hor. Zdejší bučiny jsou nejrozsáhlejším a nejzachovalejším komplexem lesa svého typu v Čechách a svým významem daleko přesahují regionální i národní rámec.

Zemědělství

Zemědělské hospodaření jen zdánlivě není v Jizerských horách tak silným tématem jako

Pohled na Jizerské hory s Ještědem ze Smrku. Foto Jiří Hušek

Mapka CHKO Jizerské hory. Vypracoval Jan Vrba

Zonace CHKO Jizerské hory. Vypracoval Jan Vrba

v jiných českých CHKO. Jak již bylo řečeno, tři čtvrtiny oblasti zaujímá les, část jsou zastavěná území a vodní plochy a na zemědělskou půdu zbývá sotva pětina rozlohy. Způsob hospodaření a struktura krajiny se významně mění již od konce 2. světové války po odsunu původních německých obyvatel a především

pak po socialistické kolektivizaci zemědělství, jejíž negativní působení kulminuje na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století – scelování pozemků, odvodňování, náhradní rekultivace, těžká mechanizace, chemizace. Po následující společenské změně prakticky skončilo málo efektivní hospo-

daření na orné půdě. Dnešní zemědělci hospodaří téměř výhradně na travních porostech se všemi problémy současného českého zemědělství včetně odtržení hospodářů od reálného vlastnictví pozemků, pokřiveného trhu a systému dotací. Podstatná část pozemků je hospodářsky nevyužívána, narůstají z krajinářského pohledu zhoubné tendence k jejich zalesňování a roste i tlak na ekonomické zhodnocení převodem do zastavitelných ploch.

Doprava, výstavba

Významné dopravní koridory centrem CHKO neprocházejí, přirozeně jsou vázány na dopravní obsluhu zastavěných území v podhůří. Tranzitní komunikace zpravidla kopírují hranici chráněného území a jejich modernizace se obyčejně daří přiměřeně sladit s požadavky na ochranu krajiny a její prostupnost. Přesto není možné vyloučit v budoucnu snahy o umístění velkých dopravních staveb, o čemž svědčí aktuální návrh na vybudování vysokorychlostní železniční trati (s návrhovou rychlostí 350 km/h) mezi Prahou a Wroclawí, jejíž jedna z variant je projektována severní částí CHKO Jizerské hory, včetně její první zóny. Největším dopravním problémem CHKO v současnosti je zřejmě individuální automobilová doprava, jejíž bouřlivý rozvoj úzce souvisí

s rozvojem rekreačního využívání hor a změnou životního stylu. Stále častější jsou požadavky na zřizování kapacitních parkovacích ploch v přirozených východiscích, ale i v centru CHKO.

Citlivým problémem je i v CHKO Jizerské hory regulace výstavby. Jedná se především o rezidenční a rekreační bydlení a stavby pro cestovní ruch, enormní je tlak na rozvoj zástavby. To je dáno jednak blízkostí velkých měst s dostatkem pracovních příležitostí, jednak atraktivitou krajiny a přírody i velkou oblibou hor jako rekreační destinace a v neposlední řadě bohatnutím společnosti. Účast Správy CHKO na územním plánování a při povolování staveb je trvalou „zónou boje“, na které se rozhoduje mezi legitimními zájmy na rozvoji života lidí v krajině a její ochranou. Kromě samozřejmého dohledu nad architektonickým ztvárněním konkrétních staveb a zachováním jejich vazby na stavebně historický vývoj lokalit je zásadním požadav-

kem omezení dalšího zastavování volné krajiny a udržení logické urbanistické struktury sídel, včetně regulace koncentrovaného rekreačního bydlení a služeb.

Rekreace a sport

Jizerské hory bývaly odedávna oblíbenou rekreační oblastí. Velký rozvoj zaznamenala zejména pěší turistika na přelomu 19. a 20. století, kdy vznikla hustá síť značených tras, skalních vyhlídek, rozhleden, výletních restaurací a jednoduchého ubytování. Období socialismu pak přineslo rozvoj hromadné rekreace s velkokapacitními zařízeními. Osmdesátá léta s vrcholící ekologickou katastrofou v jizerských lesích znamenala citelné ochlazení zájmu o rekreaci. Nové tisíciletí ovšem přineslo dramatický růst zájmu o rekreační a sportovní využití hor, včetně nových forem trávení volného času. Rostou požadavky na kapacitu rekreační infrastruktury a zejména její standard. Bez nadsázky se rekreace a sport staly hlavním tématem pro

Jizera v rašeliništi Jizery. Foto Jiří Hušek

ochranu přírody v Jizerských horách a testem vztahů s místními samosprávami, podnikateli a ostatními významnými hráči v území. Správa CHKO je kromě již zmíněných parkovišť a rekreačního bydlení konfrontována se záměry skiareálů, upravovaných tras pro běžecké lyžování, cyklotras a bikových center včetně singltreku, nových turistických tras, via ferrat, rozhleden, občerstvoven, tras pro in-line bruslení nebo s masovými závody všeho druhu v nejcennějších částech CHKO. Snaha o koncepční a udržitelný rozvoj rekreačních aktivit a cestovního ruchu obecně vyžaduje vysoké nasazení nejen v územním plánování a strategickém rozhodování, ale také trvalou a průběžnou komunikaci s partnery v území.

Budoucnost – optimistická

Jizerské hory jsou nadále mimořádnou krajinou s unikátní přírodou, jejíž ochrana se daří a má dobrou perspektivu. Vyhlášeno je zde 28 „maloplošných“ chráněných území, včetně tří národních přírodních rezervací, NPR Jizerskohorské bučiny s plochou 27 km² včetně ochranného pásma patří k největším a nejcennějším rezervacím v ČR. Je zde vymezeno 7 evropsky významných lokalit a ptačí oblast v rámci soustavy Natura 2000, mezinárodně významný mokřad chráněný Ramsarskou úmluvou nebo přeshraniční Jizerská oblast temné oblohy. V odborných kruzích se diskutuje návrh na rozšíření biosférické rezervace UNESCO. A tady se nakonec dostáváme k tomu, čím článek začíná. Jako zcela logické završení takřka stoletých ochrannářských snah se dnes znovu objevuje myšlenka spojení Jizerských hor s Krkonošemi v jednom společném národním parku přiřčením nejcennější části území k národnímu parku a ponecháním zbytku v CHKO. O odborných argumentech není sporu, přírodní hodnoty nejcennějších částí CHKO bohatě splňují požadavky kladené na národní park. Otázka ovšem není primárně odborná, ale společenská. Diskuse s místními obyvateli je musí věrohodně přesvědčit, že změna ochrany u části hor neznamená žádná další omezení pro jejich život a rozvoj jejich obcí, ale naopak může znamenat významný stimul pro podporu místní ekonomiky a šetrného cestovního ruchu. Jsme na samém začátku této diskuse a jsem rád, že ji otevíráme právě v roce, kdy CHKO Jizerské hory v plné svěžesti slaví padesátiny.